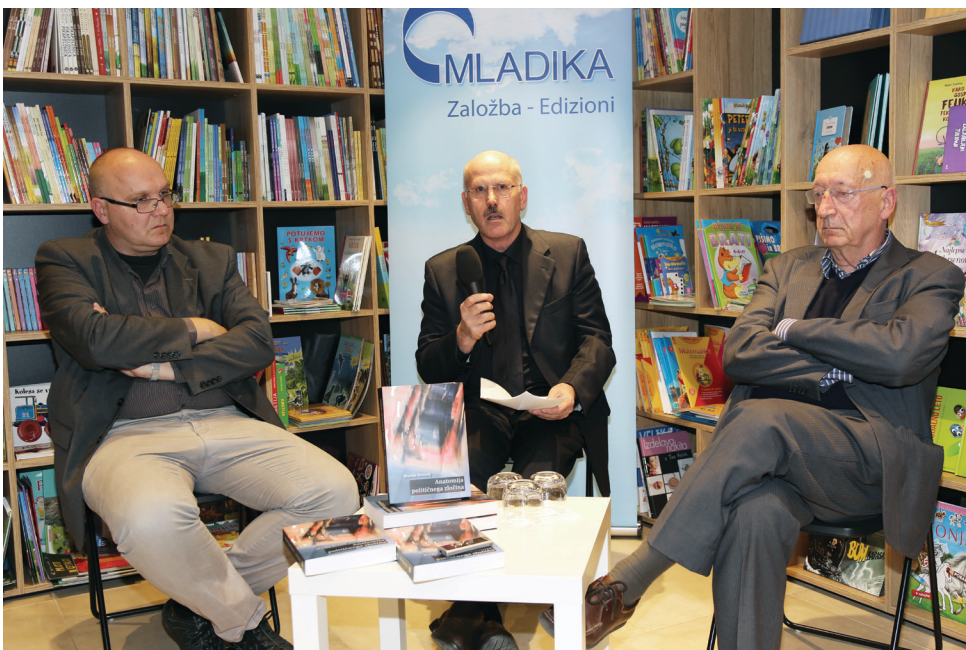

Ivo Žajdela

Resnica o umoru Stanka Vuka

Založba Mladika iz Trsta je izdala knjigo Anatomija političnega zločina, v kateri je Martin Breclj natančno analiziral in prikazal, da so trojni umor v Trstu 10. marca 1944 storili trije vosovski morilci. Z njo bo konec 70-letnih sprenevedanj o tem komunističnem zločinu.

Predstavitve knjige v Trstu: Renato Podbersič, Martin Breclj in Jože Pirjevec

Brecljeva knjiga opozarja, kako so se motili, večina zavestno (tendenciozno), mnogi, ki so za trojni umor v ulici Rossetti krivili nekomunistične ljudi. Najprej sta bila to Jože Vidic, ki je v knjigi *Po sledovih črne roke* (1975) napisal strupen konstrukt, v katerem je, s tem ko je za umor okrivil Ernesta Jazbeca, tega naredil za še eno žrtev komunizma na Primorskem. Morda še hujši je bil »literarni zgodovinar« Emil Cesar, ki je v reviji *Borec* (*Umolknil je trs*, 2001, št. 591–593) objavil več kot 40 strani dolgo skrupucalo, iz katerega so kar vreli komunistični nesmisli. Ko jih beremo, z lahkoto razumemo, kako zločinska je bila komunistična ideologija na Slovenskem. Leta 1986 je pisatelj Fulvio Tomizza izdal roman *Mladoporočenca z ulice Rossetti*, v kateri je v grobem sledil Vidičevemu konstrukt. Zaradi tega je danes ta roman zelo malo vreden. Tudi Mirana Košuto moram omeniti, saj je tudi on povsem nekritično v več besedilih glede te teme klevetal tisto politično opcijo, ki je bila

žrtev komunistične revolucije.

Partijec Vilfan

Podlago za vse te konstrukte je podal po rangu drugi komunistični politik na Primorskem leta 1944 Joža Vilfan, podpredsednik PK OF za Primorsko, ki je dva tedna po umoru Stanka Vuka 28. marca 1944 v komunističnem glasilu *Kmečki glas* pokazal s prstom na Ernesta Jazbeca, češ da je nekaj pred atentatom Vuku zagrozil s smrtjo. Zdaj je Martin Breclj z natančno analizo ovrigel Vilfanov tendenciozni namig, ki je čez leta povzročil, da so nastala strupena besedila proti Jazbecu. V resnici je bil Ernest Jazbec velik primorski narodnjak, ki se je boril za slovenstvo šolstvo na Primor-

skem leta 1944, zaradi česar so ga Nemci aretirali in ga poslali v taborišče Mauthausen, kjer pa je že po koncu vojne 20. maja 1945 umrl. Ne le da je bil žrtev nacizma, s strupenimi klevetami so ga pozneje ubili še komunisti, kot so Vilfan, Vidic in Cesar.

Šokantno razkritje

Brecljeva knjiga je izjemna analiza. Avtor ves čas gradi na treh vrstah virov: na literaturi, na pričevanjih in na arhivskih dokumentih. Prav slednji so v ospredju in moral je več kot 70 let po komunistični revoluciji (tudi na Primorskem) priti nezgodovinar, da se je »zakopal« v bogato arhivsko gradivo, ki je v Arhivu Republike Slovenije in se ga slovenski zgodovinarji še vedno izogibajo ter se sprenevedajo, kot da ga ni. Brecljeva odkritja virov (partizanskih, vosovskih oz. komunističnih dokumentov; pisem, poročil, navdila) so šokantna – tako kot je bilo razkritje umorjenih v rudniku Huda jama leta 2009. Avtor ves čas citira iz teh komunističnih dokumentov in rekonstruira pošastno (morilsko) zgodbo o komunistični revoluciji na Primorskem, to je o zločinski strategiji komunistov, kako totalitarno zavladati tudi tam. Vse, kar se jim je zdelo konkurenčno, so hoteli uničiti. In tudi so.

Stanko Vuk

Stanko Vuk je bil eden najvidnejših krščanskih socialistov na Primorskem. Potem ko je bil v zaporu oz. konfinaciji od leta 1940 do 11. februarja 1944, ko so ga Nemci (Fri-

edrich Rainer) izpustili na prostost, se je odločil, da bosta z ženo Danico (Tomažič) odšla v partizane. Iskal je povezave, govoril o tem z drugim človekom partije na Primorskem (Jožo Vilfanom), in ko naj bi odšla iz Trsta k partizanom – so ju ustrelili. Ko se je Vuk srečal z Vilfanom, mu je dal vedeti, da želi v partizanih voditi krščansko-socialno skupino, poleg tega mu je izrazil prizadetost, da so partizani umorili dva duhovnika v Cerknem (Piščanca in Slugo) in še dvanajst drugih Cerkljanov, kar mu nikakor ni bilo všeč.

Toda Vuk je bil dolga leta v zaporu, stran od dogajanja in še sanjalo se mu ni, s kom ima opravka – da se želi pridružiti ljudem, ki so notorični zločinci, ki imajo za seboj nepopisne zločine. Komunisti so že maja 1942 poskrbeli, da so se na »eleganten« način znebili Aleša Stanovnika, ki je bil prav tako kot Vuk krščansko-socialno usmerjen, zgrajena osebnost in prav tako kot Vuk izšolan pravnik. Tudi Stanovnik je bil kritičen do revolucionarnega nasilja in je bil zato smrtni sovražnik na revolucionarni poti komunistov.

Nevaren za monopol

V *Demokraciji* sem že obširneje pisal o umoru tako Stanovnika kot Vuka. O krivdi komunistov za smrt Aleša Stanovnika maja 1942 sem 1., 8. in 15. aprila 2004 objavil tri članke, o umoru Stanka Vuka 10. marca 1944 v Trstu pa dva, 22. in 29. aprila 2004. Članke lahko vsak prebere na spletni strani *Baze člankov*: www2.scnr.si, tam v rubriko iskanja *Ključne besede* vpišite npr. Stanko Vuk ali Aleš Stanovnik, v rubriki *Medij* pa označite še *Demokracija*, da bo iskanje hitreje.

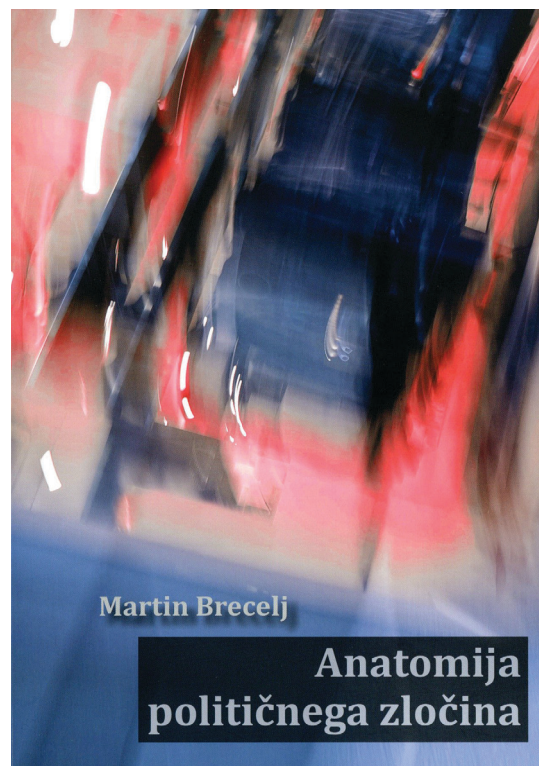
Po slabih dveh letih se je zgodba s Stanovnikom ponovila. Brecelj v knjigi ves čas citira iz komunističnih virov, kako so se komunisti »bali« vseh, ki bi jim bili na poti na totalitarno oblast ovira. Ko to beremo, in ko vemo, kako je bilo partizanstvo organizirano, to je, kako je živele in delovalo na terenu, si je nemogoče zamisliti, da bi se med takšnimi ljudmi znašla zakonca Vuk. Zato jima je bilo treba še pred odhodom v partizane prepričati, da bi tja prišla.

V začetku leta 1944 so imeli komunisti že zelo veliko izkušenj, kako to nevarnost odstraniti in potem za nameček krivdo naprtiti

drugim (in jih z njo obremeniti) – s čimer so ubili več muh z enim zamahom. Razpolagali so z dobro organizacijo ter s predanimi in v moriji prekaljenimi ljudmi. Kot izhaja iz v knjigi predstavljene dokumentacije, atentata na zakonca Vuk niso izvršili »domači« tržaški vosovci, niti ne nosi neposredne krivde Joža Vilfan, kot smo mislili do zdaj. Vse niti je držal vrh Vosa, to je Edo Brajnik (in verjetno Zdenka Kidrič) in prav tako verjetno Aleš Bebler, prvi komunist na Primorskem.

Ukaz za pomor

Med mnogimi osupljivimi viri je Brecelj v knjigi objavil vsebino (in faksimile) na roko napisanega pisma Aleša Beblerja, Josipa Vilfana in Franca Leskoška (najvišjih partijcev takrat na Primorskem), v katerem so 29. januarja 1944 – po nemškem uničujočem napadu na partijsko šolo v Cerknem 27. januarja 1944 – v imenu Pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko ukazali Pokrajinski komisiji Vos za Primorsko, da aretira in ustrelji kaplana Lada Piščanca in Ludvika Slugo ter nekatere druge Cerkljane. Ko je Boris Mlakar leta 2000 izdal odlično knjigo *Tragedija v Cerknem pozimi 1944*, v kateri je osvetlil resnico o tem partizanskem pokolu nedolžnih ljudi kot žrtvenih kozlov (»krivcev« za tragedijo ob nemškem napadu), tega dokumenta očitno ni poznal. Morda je ta dokument eden najbolj obremenjujočih za partizanstvo. Iz njega od začetka do konca veje posurovela morilska sila, ko trije najvišji komunisti zahtevajo od svoje eksekutive, da brezobzirno izkoristi priložnost in v enem zamahu ubije politične nasprotnike. »Pred dvema dnevi se je v Cerknem dogodil pokol učencev pokrajinske politične šole. Padlo jih je okoli 25, poleg tega je bilo enako število drugih žrtev (stražarjev, partizanov in civilov). Nenaden in presenetljiv napad na šolo je bil mogoč zaradi izdaje. Izdajalci so morali Nemcem točno sporočiti vse podrobnosti. Tako so Nemci jurišali šolsko poslopje natanko 5 minut po 8 uri (ob tem času se je prejšnje dni pričel pouk). Nemci so bili točno obveščeni zlasti o dostopih v cerkev in celo v zvonik, ker so nekaj minut po udaru v Cerkno že peli njihovi mi-

traljezi iz vrha zvonika. – Pri napadu udeleženi 'Nemci' so večinoma govorili slovensko (bela garda?).

Iz vsega tega sklepamo, da je izdajstvo zagrešila domača cerkljanska belo-plava garda. To pa iz procesa proti njej poznamo. Takrat so bili oproščeni ali obsojeni le na konfinacijo nekateri Cerkljani, ki so gotovo med krivci pokolja. To sta zlasti oba kaplana Piščanec in Sluga ter učiteljica Pa / Pavla Paa, op. pisca/.

Z izdajo šole so si ti ljudje zaslužili najostrejšo kaznen. Poleg tega je trenutek, ko so prebivalcem še živo v spominu razmesarjena trupla naših učencev in učenk, silno prikladen, da se teh razbojnikov znebimo. V tem trenutku bo vsa množica razumela in odobravalata tudi najbolj ostre ukrepe. Zato vam naročamo:

1. Odredite takojšnjo aretacijo vseh v prejšnjem procesu na konfinacijo obsojenih in tistih, ki niso bili obsojeni zaradi 'pomanjkanja dokazov'.

2. Odredite takojšnjo aretacijo vseh tistih ljudi v Cerknem, ki vam jih bo RK /Rajonski komite/KPS označil kot belo ali plavogardistične simpatizerje, čeprav jim ni mogoče ničesar dokazati. Nekateri taki so se prav ob napadu s svojim brezsrčnim vedenjem razkrinkali (n.pr. hči lastnice hotela Porezn, ki se je še smejala, ko so naši prenašali trupla na pokopališče; pa tudi mati ni nič boljša).

3. Aretacije je treba izvesti naglo, vse v eni noči, po možnosti že nocoj. Pošljite oziroma določite za to človeka, ki bo znal krepko in naglo organizirati te aretacije.

4. Aretirance je treba odpeljati iz Cerknega na bolj varen kraj, izvesti kratko in spretno preizkavo, da se dobijo kaki zanimivi podatki o zvezah, →

Avtor knjige Martin Breclj

nato pa postreliti.

5. Komunikite pošljite na vsak način nam v pregled preden gre med ljudi.

Smrt fašizmu – svobodo narodu!»

Zločin in storilci

Stanko Vuk s svojo integriteto med takšnimi ljudmi dva meseca kasneje ni imel kaj iskati. Poskrbeli so, da mednje sploh ni prišel. S tem so v kali preprečili, da bi jim stalno delal težave, ko bi se odzival na njihovo nasilje.

Martin Breclj je s kirurško natančnostjo ob uporabi velike množice vosovskih in drugih dokumentov rekonstruiral, kdo in kako je izvedel trojni umor v stanovanju zakoncev Vuk v Trstu. Raziskavo je razdelil v tri poglavja z vrsto podglavij, zato je knjiga kljub množici podatkov zelo pregledna. V prvem *Zločin, žrtve in prvi odzivi* je prikazal policijsko in sodno preiskavo, podatke o vseh treh umorjenih, pogreb in prve javne odzive.

V drugem *Iskanje krivcev med nasprotniki OF* je osvetlil razlago (konstrukt) Jožeta Vidica, nadgradnjo njegove razlage, neosnovane obtožbe na račun Ernesta Jazbeca, krhke domneve Vidica, Tomizza in Cesarja ter nezadostna ugibanja Pavla Kodriča in drugih.

V tretjem delu *Komunisti na zatožni klopi* je najprej prikazal partizanske umore in Vos, podal izhodišče za iskanje krivcev, podrobno prikazal tri vosovce, ki so storili zločin (Vidka Hlaja, Alberta Grudna in Slobodana Šumenjaka ter podrobno raziskal njihovo gibanje pred atentatom in po njem) ter skrivnostni umik storilcev (vosovcev Hlaja in Šumenjaka) iz Trsta po 10.

marcu, to je po datumu umora. Podal je domneve o vzrokih zločina in raziskal tri partijske tovariše Pina Tomažiča, ki so s svojimi dopisi pripomogli, da je Vos umorila zakonca Vuk. Osvetlil je primorske protifašiste v očeh KPS, primorske t. i. sredince in sovražni odnos vodstva partizanov do njih, prikazal dogajanje na Primorskem pozimi 1944 in Vukov stik z OF ter opisal katoliške »sredince«, ki so bili večinoma z Vukom. Na koncu je osvetlil Pokrajinski komite Vos in njenega načelnika Mira Perca, vrhovna vosovca Zdenko Kidrič in Eda Brajnika ter še partijski nadzor nad Vosom in glavno vlogo vodilnega partijca na Primorskem Aleša Beblerja. Ta je bila izrazito revolucionarna, to je uničevalna oziroma kriminalna.

Klasika revolucije

Ravnanje komunističnih revolucionarjev na Primorskem nam še bolj prikaže njihovo strategijo in taktiko na relaciji »odpor proti okupatorju« in komunistična revolucija. Ker so bili Primorci zelo udarjeni zaradi fašističnega raznarodovanja in trpinčenja, so imeli komunisti tam zelo lahko delo, saj so se Primorci množično pridružili vsakemu, ki se je boril proti fašistom oziroma za osvoboditev. Zato so komunisti (partizansko vodstvo) striktno poudarjali, da se borijo proti fašistom in za osvoboditev dežele. Vse ostalo, to je revolucionarni boj za oblast, pa so tu morali čim bolj prikriti. Brecljeva raziskava in analiza v knjigi to odlično prikaže. Umor enega vodilnih narodnjakov na Primorskem Stanka Vuka je organiziral drugi vodilni vosovec na Primorskem Vidko Hlaj, vendar pod ukazom in potem budno spremljavo vosovske centrale na Dolenskem oziroma Eda Brajnika in Zdenke Kidrič. Ta dva pa sta bila pod budno kontrolo – in vzpodbudo – obeh vodilnih komunistov Borisa Kidriča in Edvarda Kardelja, ker je šlo za Primorsko, pa tudi Aleša Beblerja.

Breclj je prikazal, kako so partiji po zločinu »brisali sledi« za seboj oziroma skozi propagandni stroj, ki je skozi vso revolucijo igral eno ključnih vlog za uspeh, s prstom kazali na druge. Še isti mesec po atentatu je Joža Vilfan v *Kmečkem glasu* prst uperil v nasprotnike OF

in konkretno v Ernesta Jazbeca, ki da je Vuku pred tem »zagrozil s smrtjo«, za nameček pa je PO OF za Primorsko izdal letak z naslovom *Primorci*, kjer so še bolj jasno okrivili »belo-plave agente« in Jazbeca, za katerega so zapisali, da je »kupljeni hlapec okupatorja, prosluli organizator lažislovenskih šol in izdajalec«. Očitali so mu torej to, kar so edino znali (in kar njihovi somišljeniki počnejo še danes): sodelovanje z okupatorjem in izdajstvo. Vmes pa še, da je organiziral »lažislovenske« šole. Ne, organiziral je šole za slovenske otroke, ki jih prej desetletje in pol ti niso mogli obiskovati.

Žrtveni kozel

Mimogrede, Ernest Jazbec naj bi bil Vuku ob srečanju nekaj dni pred atentatom dejal: »Ako se bo meni kaj zgodilo, sta vidva z ženo določena za talca.« Najprej, ne vemo, v kakšnem kontekstu pogovora je Jazbec izrekel to domnevno »grožnjo«. Čisto mogoče je da v globokem razočaranju, potem ko si je on aktivno prizadeval za slovenstvo na Primorskem v težkih časih okupacije in komunistične revolucije, potem pa je od dobrega znanca Vuka izvedel, da se ta odpravlja v partizane. Čisto mogoče mu je omenjeno »grožnjo« izrekel v afektu razočaranja. Sploh pa, eno so besede, nekaj drugega pa dejanja. Potem: najprej je izrazil pogojnik, če se njemu kaj zgodi, šele potem bi lahko bila zakonca Vuk »določena« za »talca«. Izraz talec seveda ni nujno pomenil ustrelitve, ampak je imel tudi svoj izvorni pomen. Sploh pa se je gornji Jazbečev stavek »grožnje« Vuku prenašal po liniji »rekla-kazala«, in to prek oseb, ki so smrtno sovražile Jazbeca. O Jazbecu bomo še pisali, saj si zasluži rehabilitacijo po več kot 70 letih klevetanja.

Skratka, knjiga Martina Breclja *Anatomija političnega zločina* je podrobna analiza in prikaz, kako so komunisti na svoji poti na oblast ubijali politične nasprotnike tudi na Primorskem, predvsem pa, kako so sovražili vse, ki jim niso bili podrejeni ali nenevarni. Knjiga se pridružuje zdaj že skoraj nepregledni množici drugih, ki podrobno opisujejo najhujše zločinsko »gibanje« v slovenski zgodovini. ✕